

РЕЗЮМЕ

Соціальний захист є правом людини, як це визначено в Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. Держави зобов'язані здійснювати повну реалізацію соціального захисту, використовуючи максимум наявних у них ресурсів. Як підписант Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення (Конвенції МОП №102), Україна взяла на себе зобов'язання підтримувати міжнародно прийняті мінімальні стандарти у всіх дев'яти сферах надання соціальної допомоги.

- Українська система соціального захисту потребує реформування для виправлення низького рівня охоплення та доступу найбідніших і соціально ізольованих осіб до засобів правового захисту, недостатньої якості соціальних послуг і недостатнього врахування ґендерних чинників соціальних послуг та зростання дефіциту фінансування.
- Під час реформування потрібно використовувати сучасні, комплексні та деталізовані дані для розробки заснованого на правах людини, інклюзивного та ґендерно-чутливого підходу, сформованого на основі прийнятих міжнародних стандартів, методики та передових практик.
- Реформа пенсійного забезпечення за віком повинна гарантувати максимальне охоплення, у тому числі мешканців невідконтрольних уряду України територій, а також рівноправність статей, відповідність виплат, безпеку фінансування, а також повинна супроводжуватися заходами щодо посилення рівня участі на ринку праці та скорочення рівня неофіційної та незадекларованої праці.
- Реформу потрібно бути розроблена на основі широкої участі; у зв'язку з нею має бути створено прозорі, доступні та підзвітні системи соціального захисту в об'єднаних територіальних громадах із використанням посиленних місцевих бюджетів.
- Пандемія COVID-19 суттєво доповнює наявні виклики, вона зачіпає, зокрема, найвразливіші та найбільш маргіналізовані верстви населення, але також дає можливість провести системні реформи.
- Щоб подолати пов'язані з пандемією COVID-19 проблеми, надзвичайно важливо підтримувати та розширювати негайний і короткостроковий рівні соціального захисту для формування комплексної та справедливої системи соціального захисту.
- Людям, які перебувають у зоні ризику бути покинутими напризволяще, необхідно забезпечити достатній соціальний захист для забезпечення мінімальних рівнів економічних, соціальних та культурних прав та доступу до можливостей розвитку.

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Витрати уряду України на соціальний захист у 2019 році досягли 23 відсотків від загального бюджету, з них пенсії становили більш ніж половину видатків. Однак загальний брак прозорості, недостатня адресність і низький рівень охоплення та якості підтримки підривають ефективність витрат України на соціальний захист, спрямований на зменшення рівня бідності та нерівності. Розмір мінімальної пенсії перебуває нижче рівня прожиткового мінімуму, що негативно впливає на більшу загальну частку жінок-пенсіонерок; за прогнозами, до 2050 року забезпечення пенсією охоплюватиме не більше 36 відсотків пенсіонерів. Виплата субсидій становить значну частку системи соціального забезпечення, і основну частину виплат отримують домогосподарства, які мають рівень доходу, нижчий за 40 відсотків від прожиткового мінімуму. Попри зміни у відбіркових вимогах та здобутки за останні роки, точність адресного підходу залишається проблемою в Україні. У 2018 році лише близько 13 відсотків коштів пішли на програми, класифіковані

як «соціальний захист сімей, дітей і молоді». Поширення неофіційної зайнятості та незадекларованих заробітків зменшує розмір внесків на соціальне страхування та наявний простір для маневрів у фінансовій сфері. Це послаблює ефективне соціальне страхування та позбавляє багатьох людей права на отримання в старшому віці пенсій, які виплачують на основі внесків. У 2018 році загальний рівень бідності в Україні, що вимірюється як витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму, становив понад 43 відсотки, а рівень бідності дітей досягав майже 50 відсотків. Профіль бідності в Україні також має високу ґендерну характеристику, коли домогосподарства очолюють одинокі жінки; жінки похилого віку також серед тих, хто перебуває в зоні найвищого ризику бідності. Пандемія COVID-19 доповнила проблеми соціального захисту України. За прогнозами, щонайменше на 6,3 мільйона людей більше житимуть у злиднях у 2020 році, з них 1,4 мільйона діти. Пандемія серйозно зачіпає окремих людей і групи осіб, які перебувають у вразливих ситуаціях. Особливо страждають люди похилого віку, люди з інвалідністю, бездомні, роми, шукачі притулку, ВПО та біженці, українські мігранти, які втратили роботу за кордоном, люди, що проживають у районах, які постраждали від конфлікту, а також жінки та сім'ї з дітьми. Їм часто бракує базових ресурсів для профілактики COVID-19, доступу до інформації, засобів індивідуального захисту, тестування та медичного обслуговування, вони ймовірно можуть непропорційно постраждати внаслідок заходів пом'якшення. Пандемія спричинила втрату часто неофіційних доходів, закриття закладів догляду за дітьми, що призвело до додаткової неоплачуваної роботи жінок удома, і обмежила доступ до доходів, медичного обслуговування, освіти, соціальних виплат та пенсій. До 2019 року близько 600'000 пенсіонерів із невідконтрольних уряду України територій втратили доступ до своїх пенсій через обмеження можливості пересування та складні адміністративні вимоги. У 2020 році ще 270'000 жителів невідконтрольних уряду України територій не змогли зняти пенсію в межах підконтрольних уряду України територій через обмеження на перетин лінії зіткнення. Однак ці пенсії життєво важливі через причини гуманітарного характеру, так і для побудови миру та соціальної згуртованості. Там, де призупинено надання послуг, часто виникають проблеми із забезпеченням альтернативного догляду, харчування та ліками. Групи, які вже зазнавали багаторазової дискримінації, зокрема ромські громади та бездомні люди, страждають від відсутності належного доступу до соціальних послуг, медичного обслуговування, води та засобів гігієни, а також від маргіналізації та стигматизації. Вплив пандемії COVID-19 погіршує їхню ситуацію, тоді як відсутність документів, що посвідчують особу або реєстрацію місця проживання, дискримінація й упереджене ставлення обмежують доступ до відповідних послуг.

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Загальна декларація прав людини наголошує, що кожен член суспільства має право на соціальне забезпечення. Системи соціального захисту із широким рівнем охоплення населення й відповідними та доступними рівнями виплат є ключовими засобами сталого розвитку. Тому Порядок денний до 2030 року зобов'язує уряди впроваджувати системи соціального захисту та встановлювати мінімальний рівень соціального захисту, щоб забезпечити значне охоплення бідних і вразливих груп населення. Соціальний захист має вирішальне значення для сприяння добробуту суспільства в цілому, допомагаючи подолати бідність у всіх її формах (ЦСР 1), забезпечити здорове життя та сприяти добробуту для всіх у будь-якому віці (ЦСР 3), а також сприяючи ґендерній рівності та розширенню можливостей жінок і дівчат (ЦСР 5). Соціальний захист допомагає підтримувати стабільну, продуктивну та працевлаштовану робочу силу, яка може адаптуватися до змін, а отже сприяє гідній роботі й економічному зростанню (ЦСР 8). Соціальний захист розв'язує проблеми нерівності

в суспільстві (ЦСР 10) і зміцнює соціальну згуртованість через сприяння миру, справедливості та міцним інституціям (ЦСР 16).

ПОЛІТИЧНІ МІРКУВАННЯ

- Українська система соціального захисту потребує реформи. Підтримка малозабезпечених і вразливих домогосподарств є неналежною, важкодоступною та все ще має фрагментований характер.
- Пандемія COVID-19 надає унікальну можливість реформувати політизовані структури соціального захисту, забезпечивши універсальність через покращення адресності. Хоча критично важливо підтримувати негайний і короткостроковий рівні соціального захисту, важливо зосередитися на покращенні розбудови більш комплексної системи соціального захисту. Під час здійснення реформи потрібно використовувати прийняті міжнародні методики, як-от Основний діагностичний інструмент (Core Diagnostic Instrument), і боротися зі структурними економічними та соціальними нерівностями.
- Реформа повинна бути всеохопною та інклюзивною, а процес розробки та реалізації державної політики та програм має активно залучати й вимагати участі осіб, що перебувають у вразливих ситуаціях, тих, хто надає соціальні послуги, національних правозахисних установ та інших відповідних суб'єктів.
- Потрібна інтеграція програм соціальної допомоги та страхування, а також соціальних послуг до комплексної системи соціального захисту, для якої обов'язковою умовою є єдиний реєстр осіб, що отримують пільги.
- Необхідна уніфікована система регулярного збору та зберігання деталізованих даних для забезпечення кращого доступу, виявлення тих, хто залишений напризволяще, і рівня їх уразливості, а також для сприяння ухваленню рішень і стратегічних заходів на основі фактичних даних.
- Пенсійна система виплати пенсій за віком є структурно недосконалою й потребує реформування. Потрібно запровадити базову формулу розрахунку пенсії, щоб підтримувати розмір пенсійного забезпечення з часом. Формулу розрахунку пенсії для внесків, пов'язаних із заробітками, потрібно збільшити до щонайменше 40 відсотків через 30 років внеску, як вимагає Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення (Конвенція МОП №102). Поступове збільшення встановленого законодавством віку виходу на пенсію як для чоловіків, так і для жінок, та підвищення вимог щодо мінімальних заробітків дозволить мобілізувати додаткові кошти. Потрібно уникати використання обов'язкової пенсійної системи другого рівня.
- Пенсійні зобов'язання перед часткою (яка постійно зростає) мешканців невідконтрольних уряду України територій повинні мати відповідні бюджетні положення та багаторічний план розстрочки погашення пенсійної заборгованості. Легкість доступу має бути забезпечено через відмежування пенсійних виплат від реєстрації ВПО, ухваливши законодавчі та нормативні поправки для спрощення виплат пенсій через українські банки підконтрольних уряду України територій зі спрощеною реєстрацією, верифікацією та доступом до Інтернет-банкінгу, а також із поступовим послабленням пов'язаних з пандемією COVID обмежень свободи пересування.
- Необхідно збільшити рівень участі на ринку праці, особливо для жінок та молоді, і здійснити перехід до офіційності працевлаштування. Для цього потрібні підтримка для молоді під час переходу від навчання до роботи, законодавство, яке полегшує чоловікам і жінкам розподіл сімейних і трудових обов'язків, зокрема доступні та недорогі послуги догляду за дітьми, вдосконалення антидискримінаційних положень у

трудовому законодавстві, а також політика, яка заохочує працевлаштування людей похилого віку, які можуть та хочуть працювати.

- Реформа повинна бути спрямована на створення доступних, прозорих і підзвітних систем соціального захисту в об'єднаних територіальних громадах, які використовують місцеві бюджети для усунення проблеми вразливості місцевого населення. Необхідно ще більше зміцнювати субнаціональну базу доходів, зокрема через посилення гнучкості в розробці місцевої політики оподаткування. Більша доступність стимулюватиме традиційно слабкий попит на соціальні послуги.
- Зростання нерівності серед новостворених громад як основних надавачів соціальних послуг потрібно усунути через формування потенціалу та фінансову підтримку громадам, якщо наявне фінансування соціального захисту не відповідає попиту.
- Потрібно запровадити мінімальний рівень соціального захисту для забезпечення системного страхування від бідності, інших ризиків і непередбачених витрат.
- На додаток до описаних заходів соціального захисту, уряд повинен розвивати й фінансово підтримувати неурядові організації, які поступово стають повноцінними постачальниками соціальних послуг у своїх громадах.
- Порівняно висока частка витрат на соціальний захист щодо ВВП пропонує можливості для підвищення ефективності за допомогою поступового скасування регресивних програм надання пільг та зменшення адміністративних витрат.
- Право переведення соціальних пільг для українських мігрантів може суттєво сприяти соціальному захисту населення, не завдаючи шкоди державному бюджету. Переговори щодо підписання двосторонніх угод про соціальне забезпечення з цільовими основними країнами для українських мігрантів мають бути пріоритетними для полегшення доступу мігрантів, які повертаються, до соціального забезпечення, особливо до пенсій.
- «Новим» бідним і тим, хто, можливо, найбільше постраждає від пандемії, потрібно забезпечити достатній рівень соціального захисту для гарантування мінімально необхідного рівня здійснення економічних, соціальних та культурних прав. Такі заходи включають доступ до основних послуг, належного харчування, житла й засобів гігієни, пенсій і доходів, медичного обслуговування та освіти. Підтримка доходів, у тому числі виплати за лікарняними та відпустками через сімейні обставини, повинна охоплювати працівників неофіційної сфери економіки та нестандартних форм зайнятості.